

Tieteellisten seurain Paikannimikomitea

Tieteellisten seurain Paikannimikomitean lähes puolivuosisataisessa historiassa sattui 22. 11. 1957 merkkitapahtuma. Tällöin komitea kokouksessaan, johon pöytäkirjan mukaan osallistuivat valtionarkistonhoitaja Y. Nurmio puheenjohtajana, prof. A. Laitakari, fil. tohtorit O. Panelius, Å. Granlund ja A. Oja sekä dos. V. Nissilä sihteerinä, päätti lopettaa toimintansa ja luovuttaa tehtävänsä Sanakirjasäätiön paikannimijaoston hoidettaviksi.

Paikannimikomitea oli perustettu v. 1909 keräyttämään nimistöä valtionarkistossa säilytettävistä 1500-luvun asiakirjoista, ja tuolle ajalle ominaiseen tapaan sen muodostivat eräiden asiasta kiinnostuneiden tieteellisten seurojen valitsemat edustajat, jotka pelkästä harrastuksesta tekivät työtä komitean päämäärien hyväksi. Mutta etenkin sotien jälkeen — ajan hengen muututtua — komitean työskentelytapa osoittautui varsin vanhentuneeksi, hitaaksi ja hankalaksi,

kun sen kokouksiin oli vaikea saada mukaan jäseniä, jotka monilta töiltään ja kiireiltään eivät voineet enää uhrata aikaansa komitean palkattoomaan työhön. Kun lisäksi työn valvominen ja ohjaaminen jo edellyttivät asiantuntijaa, oli tarkoituksenmukaisempaa keskittää toiminta jonkin sopivan laitoksen ammattitaitoisten toimihenkilöiden huostaan, ja siksi ryhdyttiin edellä mainittujen realiteettien pakottamina neuvotteluihin Sanakirjasäätiön paikannimi-jaoston kanssa kyseisen keruutyön siirtämiseksi sen valvontaan. Paikannimi-jaoston kokouksessa 8. 11. 1957 olikin asiasta tehty myönteinen ratkaisu, minkä johdosta paikannimikomitea edellä mainitussa kokouksessa päätti lopettaa toimintansa vuoden 1957 loppuun mennessä. Samalla tehtiin päätös komitean valmiin nimimateriaalin (Satakunnan ja Varsinais-Suomen kokoelmien) luovuttamisesta Paikannimiarkistoon, heti kun se on järjestetty käyttökuntoon, ja esitettiin myös toivomus, että paikannimi-jaoston tuleviin kokouksiin kutsuttaisiin suomenruotsalaisen nimistöntutkimuksen edustaja, jos päätöksiä tehtäisiin ruotsinkielisen nimistömme osalta.

Kun tämä varsin tuntematon, edellisen aikakauden tieteellisen intomielinen ja idealismin pohjalta syntynyt toimikunta, joka v. 1959 olisi täyttänyt puoli vuosisataa, olosuhteiden pakosta lopetti toimintansa ja siirsi sen toisiin käsiin, on paikallaan luoda katsaus sen työhön, joka siis lähinnä tähtäsi vanhan nimimateriaalin keruuseen suomen kielen, Suomen asutushistorian, maantieteen ja ennen kaikkea nimistötieteiden (onomastiikan) tutkimuksen kehittämiseksi. His-

toriikin laatiminen nyt on sitäkin velvoittavampi, kun komitean kaikki vanhat pöytäkirjat ja asiapaperit kolmen ensimmäisen vuosikymmenen työskentelystä ovat hävinneet, joten komitean varhaisvaiheiden selvityksessä on täytyntä turvautua harvojen elossa olevien komitean työn tuntijoiden haastatteluihin sekä eräiden tieteellisten seurojen pöytäkirjojen niukoihin, satunnaisiin mainintoihin.¹

*

Paikannimikomitean työ sai alkunsa siitä aloitteesta, jonka prof. Hugo Pipping teki vuoden 1908 alussa Ruotsalaisen Kirjallisuusseuran kansatieteellisessä jaostossa luetteloiden julkaisemiseksi vanhoissa asiakirjoissa esiintyvistä kotimaisista ruotsalaisista nimistä. Jaostossa ehdotusta kannatettiin ja prof. Pipping sai tehtäväkseen laatia alustuksen asiasta. Yksityiskohtaisessa alustuksessaan 16. 3. 1908 hän tähdensi erityisesti, että paikannimien vanhojen asujen mahdollisimman täydellinen tuntemus on se kulmakivi, jolle nimistöntutkijan työ rakentuu. Ellei hän ota huomioon juuri tätä materiaalia, voi ensimmäisen asiantuntijan satunnainen asiakirjoista tekemä huomio kumota hänen terävimmätkin kombinaationsa. Tärkeimmät ja luotettavimmat tulokset, joita tutkija voi esittää, ovat saatavissa sellaisista nimistä, joiden asiakirjamerkintöjä ja niissä ilmeneviä äänne- ja muoto-eroja hän voi seurata läpi vuosisatojen. Myös stipendiaattien, joita lähetetään nimien keruuseen maasudulle, olisi keräelmistään merkittävä muistiin juuri sellaiset nimet, joista on runsaasti vanhoja asiakirjamerkintöjä, mutta tämä on mahdollista vasta sitten, kun vanha

¹ Prof. T. E. Karstenin kuoleman jälkeen ei kuolinpesästä löydetty komitean pöytäkirjoja eikä muita papereita (Komitean pk. 25. 2. 1943). — Esim. toht. T. I. Itkosen haastattelu 7. 1. 1958, tohtorinrouva Hjördis Roosin kirjelmä 11. 1. 1958, ym.

nimimateriaali on kerätty ja kortitettu. Lisäksi on otettava huomioon, mikä arvo tällä materiaalilla on sellaiselle kerääjälle, joka kentältä keräämästään aineistosta aikoo muovata tieteellisen tutkimuksen. Vanhojen nimimuotojen kokoelmat, etenkin jos niitä on painatettu, voisivat myös houkutella kielentutkijoita vähän harastetun onomastiikan alalle.

Pippingin alustusta käsiteltiin Ruotsalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen kokouksessa 19. 3. 1908, se hyväksyttiin ja asetettiin kolmi-miehinen komitea (prof. H. Pipping, O. F. Hultman ja toht. Ralf Saxén), jota vielä myöhemmin täydennettiin kahdella jäsenellä (prof. T. E. Karsten ja valtionarkistonhoitaja R. Hausen).² Saadakseen työlle laajempien tieteellisten piirien tuen prof. Pipping ehdotti seuran kokouksessa 18. 3. 1909, että seuran hallitus kääntyisi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Tiedeseuran, Suomen Maantieteellisen Seuran ja Historiallisen Seuran puoleen pyytäen näitä valitsemaan edustajansa yhteiseen komiteaan, jonka kutsuisi kokoon Ruotsalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen valitsemaan jäsen. Perustettavan komitean tehtävänä olisi herättää yhteistoimintaa eri tieteellisten seurojen kesken mm. valtionavun saamiseksi. Esitys hyväksyttiin ja seuran edustajaksi komiteaan nimettiin valtionarkistonhoitaja R. Hausen. Myöhemmin kokouksessaan 15. 4. 1909 seura kehotti lisäksi Suomen Muinaismuistoyhdistystä ja Suomalais-ugrilaista

Seuraa valitsemaan edustajansa komiteaan. Ruotsalaisen Kirjallisuusseuran toiseksi edustajaksi ja komitean puheenjohtajaksi nimettiin Hugo Pipping.

Muutamista vanhoista pöytäkirjoista³ näkyy, että tämän komitean ensimmäisiä edustajia olivat H. Pipping Ruotsalaisesta Kirjallisuusseurasta, prof. E. N. Setälä Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta, toht. R. Saxén Suomen Muinaismuistoyhdistyksestä, toht. J. W. Ruuth Historiallisesta Seurasta, prof. H. Paasonen Suomalais-ugrilaaisesta Seurasta, prof. T. E. Karsten Suomen Tiedeseurasta ja Suomen Maantieteellisestä Seurasta. Myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa edusti toht. A. V. Koskimies, Suomalais-ugrilaista Seuraa prof. Heikki Ojansuu ja sen jälkeen toht. T. I. Itkonen. Toht. Itkosen muistaman mukaan 1920-luvulla komitean innokkaimpia jäseniä olivat myös prof. K. Grotentfelt ja valtionarkistonhoitaja R. Hausen. — Komitea ei näy toimineen kuitenkaan kovin säännöllisesti, sillä Historiallisen Seuran kokouksessa 3. 5. 1915 toht. J. W. Ruuth pyytäessään vapautusta komitean jäsenyydestä ilmoitti, että se oli ollut useita vuosia toimetonna, mutta oli kutsuttu uudelleen kokoon.⁴

Komitean puheenjohtajana ja rahastonhoitajana toimi prof. Pipping alusta pitäen vuoteen 1942, jolloin uudeksi puheenjohtajaksi valittiin valtionarkistonhoitaja K. Blomstedt. Hänen jälkeensä vuodesta 1945 toimi

² Komitean synnystä ks. *Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser* 22 s. XLII—XLIV (1908), 23 s. XXXIII, XLII—XLIII, LII, LXXVIII, LXXXIII, LXXV (1909), 24 s. XLIX (1910).

³ *Handlingar och uppsatser* 23 s. LXXVIII, LXXXIII, LXXV. — Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset 1909—1910 s. 7. — Suomen Museo XVI s. 83 (1909). — Historiallinen Arkisto XX, II. — Suomalais-ugrilaisten Seuran Aikakauskirja (SUSA) XXVII, 4 s. 9; XXXIX, 3 s. 25, 45 ja XLVII, 6 s. 76. — Suomen Tiedeseuran vuosikirja XXI s. 58. — Terra 1922 s. 197 ja 1923 s. 196.

⁴ Hist. Ark. XXV, pöytäk.

puheenjohtajana prof. J. Jaakkola ja viimeksi vuodesta 1949 valtionarkistonhoitaja Y. Nurmio. Komitean sihteerinä oli vuoteen 1942 T. E. Karsten, hänen jälkeensä vt. sihteerinä J. Jaakkola 1942—43, sihteerinä ja samalla rahastonhoitajana T. I. Itkonen 1943—47 ja viimeksi dos. Viljo Nissilä 1947—57.⁵ Ruotsalaisen Kirjallisuusseuran edustajina prof. Pippingin jälkeen olivat prof. Arnold Nordling 1942—49, prof. Olav Ahlbäck 1949—54 ja dos. Carl-Erik Thors 1955—57 (varalla toht. Å. Granlund 1955—57). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustaja oli dos. V. Nissilä 1946—57, Suomen Historiallisen Seuran J. Jaakkola —57, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen T. I. Itkonen —57 (varalla prof. A. Äyräpää —57), Valtionarkiston Y. Nurmio 1949—57 (varalla A. Oja 1949—57), Suomen Maantieteellisen Seuran K. Blomstedt 1931—47⁶, prof. K. Vilku 1947—52, prof. A. Laitakari 1952—57 ja Suomen Tiedeseuran edustajina T. E. Karsten —42, toht. O. Panellius 1942—57.

Toht. Itkosen kertoman mukaan komitean kokoukset pidettiin ensin vanhassa Tieteellisten Seurain talossa (Karsarminkatu 24), vuodesta 1931 Tieteellisten Seurain uudessa talossa ja vuodesta 1949 kokoonnuttiin Valtionarkistossa. Kokouksissa oli mukana 3—5 jäsentä ja niissä keskusteltiin keräystyöstä, julkaisutoiminnasta ja etenkin työn rahoittamisesta, joka sotien jälkeisen inflaation johdosta tuotti paljon päänvaivaa.

Komitean tehtävänä oli siis, kuten

mainittu, keräyttää keskiajan — osaksi painettujen — asiakirjakokoelmien sekä etenkin 1500-luvun asiakirjojen vanha nimistö. Aiemmin mainittu ensimmäinen kolmijäseninen komitea oli tehnyt sopimuksen maist. Greta Hausenin kanssa, jonka tehtäväksi tuli poimia Uudenmaan ruotsalaisalueiden paikannimet vuoteen 1600.⁷ Keruualue, johon kuuluvat Anjala, Artjärvi, Askola, Bromarf, Degerby, Elimäki, Espoo, Helsingin pitäjä, Inkoo, Karjaa, Karjalohja, Kisko, Kymi, Kirkkonummi, Lapinjärvi, Liljendal, Lohja, Mäntsälä, Myrskylä, Nummi, Nurmijärvi, Pernaja, Pohja, Pornainen, Porvoon pitäjä, Pukkila, Pusula, Pyhäjärvi, Pyhtää, Sammatti, Sipoo, Sippola, Siuntio, Snappertuna, Ruotsinpyhtää, Tammisaari, Tenhola, Tuusula, Vehkalahti ja Vihti, ulottui siis Vehkalahten rajalta Kiskoon lännessä, pohjoisosasta oli jätetty pois Orimattila, Iitti ja Jaala, jotka kyllä kuuluvat Uudenmaan läänin, mutta eivät maakuntaan. Keruun päälähteinä olivat Uudenmaan tilikirjat v. 1539—99 (n. 565 volyyimia), joihin sisältyy maakirjoja, erilaisia veroluetteloita, kuninkaankartanoiden tilejä, sakko- ja kuittirekistereitä, ym.⁸ Keruutyönsä Greta Hausen sai suoritetuksi vuoteen 1915 mennessä, mutta sodan ja rahoitusvaikeuksien johdosta työ ilmestyi painosta myöhemmin (Greta Hausen, Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600, I 1920, II 1922, III 1924). Myöhemmin ilmestyi Greta Hausenin kokoelma Ålands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600 (1927). — Suomalaisten jäsentensä

⁵ Komitean pk. 15. I. 1942, 30. 5. 1945, 22. 3. 1949, ym.

⁶ Terra 1931 s. 205.

⁷ Seuran kokous 21. I. 1909 (Handl. och upps. 23 s. VIII, XXXIII).

⁸ Keräystyöstä ja lähteistä ks. teoksen esipuhetta s. V—IX, XVII—XIX.

vaatimuksesta⁹ komitea myönsi varoja myös eräiden Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimittamien kokoelmien painattamiseen (Aulis V. A. Könönen, Pälkjärven paikannimet, 1921, ja Martti Westerholm, Mikkelin pitäjän asumusten nimet, 1926).

V. 1927 komitea kiinnitti Satakunnan nimien keruuseen toht. Gunvor Kerkkosen, joka sai työnsä valmiiksi v. 1943. Keruualueeseen kuuluvat v. 1943. Keruualueeseen kuuluvat Eura, Eurajoki, Huittinen, Hämeenkyrö, Kangasala, Karkku, Kokemäki, Köyliö, Lempäälä, Loimaa, Pirkkala, Ruovesi, Tyrvää, Ulvila ja Vesilahti, joiden nimistö on poimittu Satakunnan tilikirjasarjasta 1919—2265 (vuodet 1540—1573). Lisäksi on tehty poimintoja yleisen tilikirjasarjan Satakuntaa koskevista numeroista, esim. Satakunnan erämaaluettelot 130^a (v. 1552) ja Satakunnan tuomiokirjat 216 ^{a—b—c} (v. 1550—53). Jokaiseen lippuun on merkitty nimimuoto, esiintymisvuosi ja lähde, mistä nimi on poimittu. Nimen maantieteellisen ja paikallisen identifioimisen helpottamiseksi on lipun vasempaan yläkulmaan merkitty se pitäjä ja se neljänneskunta (fjårding) tai kolmanneskunta (triding), johon nimi 1500-luvulla on kuulunut. Lisäksi on merkitty lähteen laatu (esim. Tyrvis ting, Ulfsby tionde). Tuomiokirjoista ja sakkoluetteloista poimittujen nimien yhteydessä on erikseen mainittu, onko nimi kuulunut kantajalle (k), vastaa-jalle (sv), lautamiehelle (nm) vai todistajalle (vtn). Keräystyön aikana syntyneet erilaiset aakkostusryhmät, esim. kylännimet, talonnimet, luontonimet, piispan- ja luostarintalojen nimet, aakkostettiin v. 1957 yhdeksi ryhmäksi, mikä helpottaa suuresti niiden käyttöä. Näin syntynyt Satakunnan nimikokoelma, johon kuuluu

n. 50.000 nimilippua (n. 200.000 nimimerkintää), on vastaisen onomastisen tutkimuksen mitä arvokkain lähde, jopa tutkimuksen kohde.

Samana vuonna 1927 pantiin alulle myös Varsinais-Suomen nimistön keruu. Parina ensimmäisenä vuotena Greta Hausen poimi alueen nimistöä keskiajan kokoelmista ja asiakirjajulkaisuista, ja hänen jälkeensä vuoteen 1933 jatkoi keruuta professorinrouva Emmy Hultman. 1930-luvun lopulla pa kattiin tehtävää suorittamaan tohtorinrouva Hjördis Roos, joka sotien aikaa lukuunottamatta, jolloin arkistot olivat osaksi evakuoituina, jatkoi työtä vuoteen 1957. Keruutyön kohteena oli Varsinais-Suomi: 1) Aura-joen pohjoispuoleinen ns. Pohjois-Suomi, johon yuuluivat a) Vehmaan kihlakunnan Lappi, Laitila, Uusikirkko (Petäis län, Hallu län), Ruotsin Vehmaa (Botila län), Suomen Vehmaa (Gunnila län), Taivassalo, b) Maskun kihlakunnan Pöytyä, Mynämäen suurpitäjä, Mynämäen metsäseutu, Nousiainen, Masku, Maaria, Raisio, Lemu, Rymättylä, Korppoo, sekä 2) Aurajoen eteläpuoleinen ns. Etelä-Suomi, johon kuuluivat a) Halikon kihlakunnan Marttila, Paimio, Halikko, Perniö, Kemiö ja Muurlan lääni sekä b) Piikkiön kihlakunnan Lieto, Kaarina, Piikkiö, Sauvo, Sauvo (Runagårds län), Nauvo ja Parainen. Kortistossa, jonka pääosan muodostavat ns. sinisen l. vanhemman tilikirjasarjan numerot 484—1153 (v. 1538—1570), on n. 90.000 nimilippua, joiden nimet on merkitty samojen periaatteiden mukaan kuin Satakunnan kokoelmassakin, jonka rinnalla se muodostaa nimistöntutkimuksen arvokkaan vertailu- ja tutkimusaineiston.

V. 1948 aloitti maisteri Irja Pura-

⁹ Komitean kirje 3. 11. 1920 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle.

nen Hämeen nimistön keräyksen tili-kirjasarjan numerosta 3668 (v. 1539), ja työ on par'aikaa tekeillä. Luotettavien tulosten aikaansaamiseksi ja siten tieteellisen tutkimustyön tehostamiseksi on Hämeen kortistoon suunniteltu eräitä uudistuksia. Nimen paikallistamiseksi on nimilipun vasempaan yläkulmaan merkitty pitjä Sanakirjasäätiön käyttämin lyhennyksin, ja mikäli kysymyksessä on ollut 1500-luvun hallintopitäjä (Saarioinen, Mäskälä, Lehijärvi, Kulsiala, Uusikylä-Nyby, Villähti ym.), on pitäjän nimen lyhennyksen jälkeen merkitty *h*. Hallintopitäjän jokainen neljänneskunta (*fjärding*) on saanut oman numeronsa I, II, III, IV, joka näkyy kortin oikeassa yläkulmassa, ja lisäksi paikan laatu on ilmaistu sovituin lyhennyksin.¹⁰ Nimestä on otettu huomioon kaikki erilaiset kirjoitustavat (esim. *wesunda*, *wesüda*), ja varsinkin lähteiden tarkalla merkitsemisellä on haluttu tähdentää, miten luotettava asiakirjasta nimet ovat peräisin. Ovathan esim. henki- ja maakirjat, jotka usein on tehty — edellisiä jäljentäen — kirjurin virkahuoneessa, vähemmän luotettavia kuin esim. sakkoluettelot tai tilitykset, jotka taas on kirjoitettu »paikan päällä». Nimilippuun onkin tästä syystä nimen, sen esiintymisvuoden, arkistonumeron ja folion lisäksi merkitty lähteen laatu lyhennyksin (esim. *kuitti* = *kt*, *kuitinjäljennös* = *ktj*, *kymmenysluettelo* = *kl*, *autioluettelo* = *al*, *ruokalisäluettelo* = *rl*, *henkikirja* = *hk*, *sakkoluettelo* = *sk*, *tilitys* = *ti*, *maakirja*

ja lampuotiluettelo ilman lyhennysmerkkiä, esim. 40;3670 *ti*: 1^v = tilitys vuodelta 1540, arkistonumero ja folio 3670: 1^v). Lähteen laatu on siis merkitty arkistonumeron ja -folion väliin, sillä samalla numerolla voi olla kirjoitettuna useanlaatuisia lähteitä, esim. tilitys ja kuitteja. Jos molemmissa on sama nimimuoto, ne on myös merkitty samalle riville, esim. 40;3670 *ti*: 1^v; *kt*: 28. Paikannimien lisäksi on Hämeen kortistoon otettu mukaan henkilönimet (sukunimet, ammattinimet, joista osa voi esiintyä sukunimen funktiossa, sekä harvinaiset ristimänimet, esim. Äijönpoika, Ambrosius l. Brusius Donatus, ym.). Kun nimet on merkitty tällä tavoin, tutkija itse voi ratkaista, kuinka paljon hänen on pantava painoa eri merkinnöille, mikä taas vaikuttaa nimen etymologiointiin. — Samojen periaatteiden mukaan maisteri Annikki Oja keräsi v. 1953—54 Karjalan nimistöä (numerot 4994—5000), mutta kerääjän siirryttyä toisiin tehtäviin työ keskeytyi.

Sanakirjasäätiön paikannimijaoston lähimpiä tehtäviä olisi siis Karjalan kannaksen, Käkisalmen Karjalan ja Savon vanhan nimistön keräyttäminen, mikä avaisi uusia mahdollisuuksia Itä-Suomen onomastisille tutkimuksille ja asutushistorian selvittelylle. Keräämättä ovat myös laajan Pohjanmaan ja Lapin nimistön vanhat asiakirjamerkinnot. Onomastikan alalla on siis eloa paljon, mutta korjaajia vähän.

VILJO NISSLÄ

¹⁰ Tavalliset lyhennykset ovat *k*. = kylä, *kar*. = kartano, *kihl*. = kihlakunta, *kir*. = kirkko, *kmo* = kalastamo, *l*. = lääni, *la* = linna, *my* = mylly, *nk*. = neljänneskunta, *ny* = niitty, *s*. = saari, *t*. = talo.